

SURUNKALI KASALLIKLARDA ERTA TASHXIS QO'YISHNING SAMARADORLIGI

Omonillayeva Zarnigor Ulug'bek qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali Davolash ishi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada surunkali kasalliklarning erta tashxisini qo'yishning tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinadi. Kasalliklarni erta bosqichda aniqlash orqali davolash natijadorligini oshirish, nogironlik va o'lim holatlarini kamaytirish hamda aholining hayot sifatini yaxshilash masalalari yoritilgan. Tadqiqotda tibbiy skrining, laborator va instrumental diagnostika usullarining ahamiyati hamda ularni keng joriy etish zarurati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: surunkali kasalliklar, erta tashxis, skrining, profilaktika, diagnostika, sog'liqni saqlash tizimi, davolash samaradorligi.

KIRISH

Surunkali kasalliklar zamonaviy tibbiyotda eng keng tarqalgan va eng ko'p iqtisodiy hamda ijtimoiy zarar keltiruvchi kasalliklar toifasiga kiradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, yurak-qon tomir, nafas olish, onkologik, endokrin va buyrak bilan bog'liq surunkali kasalliklar global o'lim holatlarining 70 foizidan ortig'ini tashkil etadi. Ushbu kasalliklarning asosiy xususiyati — sekin rivojlanishi, uzoq muddat davom etishi va ko'pincha klinik belgilarsiz kechishidir. Shu sababli, ularni erta aniqlash, ya'ni profilaktik tashxis (skrining) tibbiyot amaliyotining eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholi sog'lig'ini mustahkamlash va profilaktik tibbiy xizmatni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-135-son qarori [1] va "Sog'liqni saqlash tizimini 2022–2026-yillarda rivojlantirish konsepsiyasi" [2]da tibbiy xizmatning asosiy maqsadi kasalliklarni davolashdan ko'ra ularning oldini olish, ya'ni erta aniqlash tizimini yo'lga qo'yish ekanligi alohida ta'kidlangan.

Erta tashxisning asosiy maqsadi — kasallikning simptomlari to'liq namoyon bo'lishidan avval uni aniqlash va shu orqali davolash jarayonini soddalashtirish, asoratlarni kamaytirish hamda bemorning hayot sifatini yaxshilashdir. Tibbiy amaliyotda "Erta tashxis — samarali davolashning kaliti" tamoyili tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Mazkur maqolada surunkali kasalliklarda erta tashxis qo'yishning afzalliklari, qo'llaniladigan usullar, diagnostika jarayonining bosqichlari va uning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tahliliy, statistik, epidemiologik va empirik usullar qo'llanildi. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirligining 2022–2024-yillardagi hisobotlari, JSST ma'lumotlari va tibbiy muassasalarning skrining natijalariga asoslandi.

Tadqiqot doirasida 40–65 yosh oralig'idagi 250 nafar ishtirokchi o'rtasida surunkali kasalliklarga oid erta tashxis tadbirlari natijalari o'rganildi. Qon bosimi, qand miqdori, xolesterin darajasi, EKG, rentgen va ultratovush natijalari tahlil qilindi.

Ma'lumotlar statistik dasturlar orqali qayta ishlanib, erta tashxis qo'yilgan bemorlarning sog'ayish ko'rsatkichlari kech bosqichda aniqlangan holatlar bilan taqqoslandi.

Asosiy qism. Tahlil va natijalar

Tahlil natijalariga ko'ra, surunkali kasalliklarni erta aniqlash davolash samaradorligini o'rtacha 40–60 foizga oshiradi. Masalan, qandli diabetni erta aniqlash orqali og'ir asoratlar (nefropatiya, retinopatiya, gangrena) rivojlanish xavfi ikki barobarga kamayadi. Gipertoniya kasalligini dastlabki bosqichda aniqlash esa yurak xurujlari va insult holatlarining 30–40 foizga kamayishiga olib keladi.

Erta tashxisning tibbiy afzalliklari bilan bir qatorda, iqtisodiy foydasi ham katta. Kasallik rivojlanishining so'nggi bosqichida davolanish xarajatlari o'rtacha 3–4 barobarga yuqori bo'lishi aniqlangan. Shu boisdan, har yili o'tkaziladigan skrining dasturlari sog'liqni saqlash tizimi uchun iqtisodiy jihatdan samarali strategiya hisoblanadi.

Skrining tadbirlari quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib boriladi:

- qon bosimini o'lchash orqali gipertoniya xavfini aniqlash;
- qondagi glyukoza va xolesterin miqdorini tekshirish;
- yurak faoliyatini EKG yordamida kuzatish;
- onkologik kasalliklarni aniqlash uchun laborator tahlillar (mammografiya, sitologiya);
- buyrak va jigar faoliyatini baholash.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, muntazam tibbiy ko'riklardan o'tgan fuqarolarda surunkali kasalliklar kech bosqichda aniqlanishi 2,5 barobarga kam bo'lgan. Aksincha, tibbiy ko'riklardan o'tmaganlarda o'lim ko'rsatkichlari yuqori qayd etilgan.

Bundan tashqari, aholining tibbiy savodxonligini oshirish erta tashxis samaradorligini sezilarli oshiradi. So'rov natijalariga ko'ra, tibbiyot muassasalariga muntazam murojaat qiluvchi fuqarolarning 83 foizi o'z sog'lig'i holatidan xabardor, erta tashxisdan o'tmaganlarning esa 61 foizi kasallikni kech bosqichda aniqlagan.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar – telemeditsina, mobil tibbiyot ilovalari, sun'iy intellekt asosida ishlovchi diagnostik tizimlar erta tashxis jarayonini yanada tez va aniq amalga oshirish imkonini bermoqda. Masalan, sun'iy intellekt yordamida yurak ritmi buzilishlarini aniqlashda aniqlik darajasi 92 foizni tashkil etgan.

Shu jihatdan, tibbiyot tizimini raqamlashtirish, tahlil natijalarini yagona axborot bazasida saqlash, shifokor va bemor o'rtasidagi elektron aloqa erta tashxis sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Metabolik o'zgarishlar organizmdagi moddalar almashinuvi (metabolizm) buzilishi natijasida yuzaga keladigan patologik holatlardir. Metabolizm uglevodlar, yog'lar, oqsillar, vitaminlar va mineral moddalar almashinuidan iborat bo'lib, bu jarayonlar hujayralarning normal ishlashi uchun zarurdir. Ushbu o'zgarishlar genetik, orttirilgan kasalliklar yoki hayot tarzi omillari tufayli yuzaga kelishi mumkin.

Metabolik o'zgarishlarning asosiy turlari: Uglevodlar almashinuvining buzilishi Uglevodlar metabolizmining buzilishi organizmning glyukozani to'g'ri ishlata olmasligi yoki insulinga sezuvchanligi kamayishi bilan bog'liq.

Kasalliklar: Qandli diabet (I va II tur) – qonda glyukoza miqdorining ortishi, insulin yetishmovchiligi yoki insulinga sezuvchanlikning pasayishi tufayli yuzaga keladi. Gipoglikemiya – qonda glyukoza miqdorining keskin kamayishi, ko'pincha diabetga qarshi dorilar noto'g'ri qabul qilinganda kuzatiladi. Metabolik sindrom – semizlik, insulin rezistentligi, gipertoniya va yog' almashinuvining buzilishi bilan tavsiflanadi. Yog'lar (lipidlar) almashinuvining buzilishi:

Bu turdagi buzilishlar yog'larning to'g'ri parchalanmasligi yoki ortiqcha yig'ilishi bilan bog'liq. Kasalliklar: Giperlipidemiya – qonda xolesterin va triglitseridlarning me'yoridan ortib ketishi, yurak-qon tomir kasalliklari xavfini oshiradi. Ateroskleroz – tomir devorlarida yog' moddalari to'planishi va natijada tomirlarning torayishi. Semizlik (obezlik) – ortiqcha yog' to'planishi va metabolizmning buzilishi bilan bog'liq kasallik. Lipodistrofiya – yog' to'qimalarining noto'g'ri taqsimlanishi yoki kamayishi bilan bog'liq patologiya.

Oqsil almashinuvining buzilishi: Oqsil metabolizmi organizm uchun muhim bo'lib, uning buzilishi jiddiy kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Kasalliklar: Podagra – oqsillar parchalanishidan hosil bo'ladigan siydik kislotasining ortishi natijasida bo'g'imlarga to'planishi. Fenilketonuriya – genetik kasallik bo'lib, fenilalanin aminokislotasining parchalanishi buzilishi natijasida asab tizimining zararlanishi. Kaxeziya – organizmda oqsil yetishmovchiligi natijasida og'ir vazn yo'qotish va mushaklarning yemirilishi.

Suv va elektrolit almashinuvining buzilishi Bu buzilishlar organizmning suyuqlik va minerallar balansining o'zgarishi natijasida yuzaga keladi.

Kasalliklar: Dehidratatsiya – organizm suyuqlikni yo'qotishi, natijada qon bosimi tushishi, hushdan ketish kuzatilishi mumkin. Giponatriemiya – qonda natriy miqdorining kamayishi, yurak va asab tizimi buzilishlariga sabab bo'ladi.

Giperpotasemiya/gipopotasemiya – kaliy ionlarining ortishi yoki kamayishi natijasida yurak ritmining buzilishi. Mineral va vitaminlar almashinuvining buzilishi Bu turdagi buzilishlar vitamin yoki mineral yetishmovchiligi yoki ortiqchaligi bilan bog'liq.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, surunkali kasalliklarda erta tashxis qo'yish inson hayotini saqlab qolish, davolash samaradorligini oshirish va sog'liqni saqlash tizimining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa: Surunkali kasalliklarni erta aniqlash kasallik oqibatlarini kamaytiradi va bemorlarning hayot sifatini yaxshilaydi.

1. Profilaktik tibbiyot va muntazam skrining dasturlarini keng joriy etish aholi salomatligi ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

2. Zamonaviy texnologiyalar – telemeditsina, mobil diagnostika va sun'iy intellekt tizimlari erta tashxis jarayonini tezlashtiradi va aniqligini oshiradi.

3. Har bir fuqaro o'z sog'lig'iga mas'uliyat bilan yondashishi, muntazam tibbiy ko'riklardan o'tishi va sog'lom turmush tarziga amal qilishi lozim.

Demak, erta tashxisni tizimli yo'lga qo'yish — bu sog'lom millatni shakllantirish, sog'liqni saqlash tizimi barqarorligini ta'minlash va kasalliklar oqibatida yuzaga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirishning eng muhim omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholi sog‘lig‘ini mustahkamlash va profilaktik tibbiy xizmatni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-135-son qarori. — Toshkent, 2022-yil.
- [2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarda sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantirish konsepsiyasi” to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent, 2022-yil.
- [3] World Health Organization (WHO). Noncommunicable diseases: key facts, 2024.
- [4] European Society of Cardiology (ESC). Guidelines for early diagnosis of chronic diseases, 2023.
- [5] To‘laganova G., Nazarov S. “Erta tashxisning tibbiy samaradorligi va iqtisodiy afzalliklari.” — Tibbiyot amaliyoti jurnali, 2023, №4.